

Sayı : 4

Yıl : 1988

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK LÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İstanbul - 1989

EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE KÜTAHYA VE BU BİLGİLERİN ARŞİV BELGELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Mustafa Çetin VARLIK*

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgileri arşiv belgeleri ile karşılaştırırken, onun her şeyden önce meselelere bakış tarzının bir seyyah olarak ele alınması gerekir. Evliya Çelebi'nin bir seyyah olarak Kütahya hakkında da verdiği bilgiler büyük bir değer taşımaktadır.

Seyyah, Kartal yolu ile İznik, Yenişehir, İnegöl üzerinden Kütahya'ya gelir. 1671 yılında Kütahya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, aşağıdaki bilgileri vermekte olup, Kütahya'nın 1315 senesinde Rum keferesi elinden Germiyan padişahlarından Şah Yakup tarafından feth edildiğini yazmaktadır¹. Halbuki, Kütahya'nın kesin olarak Türklerin eline geçişi, 1233 tarihinden önce ve I. Alaeddin Keykubad zamanındadır. Esasen 13. yüzyılın ikici yarısında Germiyanlılar kesin olarak Batı Anadolu'ya gelmişler ve dolayısıyla Kütahya'ya yerleşmişlerdir. Kütahya ve civarı Germiyanlılara, Selçuklular tarafından Cimri olayı dolayısıyla yaptıkları hizmete karşılık verilmiştir². Evliya Çelebi, Kütahya'nın Anadolu Eyaleti'nin merkezi olduğunu belirtmekte ve on dört sancağını saymaktadır ki, bu bilgiler başta aynı Ali Efendi, Sofyalı Ali Çavuş, Kâtip Çelebi olmak üzere, arşiv belgelerindeki bilgiler ile de uygunluk göstermektedir³.

Evliya Çelebi'nin kaydına göre, Osmanlılar zamanında eski kalenin kuzey tarafı altında alçak yere aşağı veya yeni kale adı verilen bir kale yaptırılmıştır. Bu yeni kalenin aşağısında şehir uzanmaktadır. Yukarı kalenin içinde batı tarafında iç kale bulunmaktadır⁴. Evliya Çelebi'nin bahset-

*Prof.Dr. Marmara Üniversitesi Fen—Edebiyat Fakültesi.

¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*, c. IX, İstanbul 1935, s. 17

² Mustafa Çetin Varlık, Kütahya'nın Türk Hakimiyetine Geçişi, Atatürk Ü. Fen-Edebiyat Fak., *Araştırma Der.*, sayı 14, Erzurum 1986, s. 257.

³ M. Ç. Varlık, XVI. Yüzyılda Osmanlı İdarî teşkilatında Kütahya, Marmara Ü., Fen-Edebiyat Fak., *Türklük Araştırmaları D.*, sayı 2 İstanbul 1987, s. 259.

⁴ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 18; İ. H. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 17.

tiği yukarı kale veya eski kale Bizanslılar zamanından kalmadır. Yeni kale Fatih Sultan Mehmed devrinde yapılmış olup, burada seyyahın verdiği h. 842/1438 tarihi yanlış olsa gerektir.

Bizanslılar devrinden kalan yukarı kaleden kaynakların muazzam diye bahsetmesi, bu kalenin Germiyanogulları zamanında takviye edildiğini göstermektedir⁵.

Osmanlılar zamanında yaptırılan aşağı yeni kale, Evliya Çelebi'nin yazdığına göre; su ihtiyacını temin için inşa edilmiştir. "Bu kal'a-i cedîdin sebeb-i binası oldur kim, bu kal'a yerinde bir yalçın kaya altında bir değirmen yürütür bir âb-ı hayat su kaynayup çıkar, hîn-i muhasarada düşman ol suyu zapt idüp ahal-i kal'a susuzluktan muzdaribü'l-hal olmasunlar için bu uyûn-ı zülâl-i kal'a içine almak için bu kal'a bina olunmuşdur, hala yine yukarı kal'adan bu suya inen yollar vardır". Yeni kalenin toplam burçları 70 adettir⁶. Bu burçlar Anadolu kalelerinde görülenlerin aksine, birbirine karşı, onar metre kadar yakındır⁷.

Yukarı kale denilen asıl kalenin üç kapısı vardır. Birisi doğuya bakmakta olup, çarşıya inilen üç kat demir kapılıdır. Bu kapının dışının iki tarafında beyaz mermerden yapılmış aslan suretleri bulunmaktadır. İkinci kapıdan da aşağı kaleye inilir. Yukarı kalenin batı tarafı köşesinde iç kale vardır, bunun da kapısı doğuya bakmaktadır. Bu iç kale içinde bir mescid, dizdar, imam ve müezzin ve kethüda hanesi ve iki buğday anbarı ile 8 hane bulunmaktadır. Yukarı kalede Germiyanoglu Süleyman Şah Camii ve 70 adet toprak örtülü neferat evleri vardır. İç kalenin dahilindeki meydanlığın hemen tam ortasında yüksek bir kaya kümbeti bulunmaktadır, iç kalenin batı tarafındaki burçlar oldukça sağlam olup, aşağısı uçurumdur, iç kale asıl kalenin batı köşesine atılmış bir iç daire gibi olup kalenin ortasında değildir. Aşağı yeni kalede 20 kadar toprak örtülü ev bulunmaktadır ve bir tahta minareli mescidi vardır⁸. İç kalenin etrafı 800 metre ve asıl kalenin çevresi de 3500 metre kadardır⁹.

Yeni kalenin aşağısında şehir ve şehrin mahalleleri uzanmaktadır¹⁰.

⁵ El-Umerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr*, nşr., Fr. Teashner, Leipzig 1929, s. 34; Kalkaşandî, *Subhu'l-A'şâ*, Kahire 1333, c. V, s. 340.

⁶ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 18.

⁷ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959, c. I, s. 232.

⁸ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 17-19.

⁹ *Anadolu Kaleleri*, s. 233.

¹⁰ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 19.

Sultan-bağı mahallesi, dere içinde ve Yeni (Cedid) mahallenin batı tarafında, Zereğen mahallesi düz sahrada yerleşmiştir. Aşağı büyük varoş'ta bulunan mahalleler şunlardır:

- Saray Mahallesi
- Gökçimen Mahallesi
- Şhreküstü Mahallesi
- Orta Mahallesi
- Lala Mahallesi
- Ahi Erbasan Mahallesi
- Ahi Mustafa Mahallesi
- Dükkancık¹¹ Mahallesi
- Börekçiler Mahallesi
- Sultan-bağı Mahallesi
- Bezirciler¹² Mahallesi
- Efendi Bola¹³ Mahallesi
- Kadı Şeyh Mahallesi
- Cernaeddin Mahallesi
- Çukur Mahallesi
- Analıca Mahallesi
- Balıklı Mahallesi
- Polad Bey¹⁴ Mahallesi
- Servi Mahallesi
- Meydan Mahallesi
- Hacı İbrahim Mahallesi

¹¹ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 19'da Kancık şeklinde yazılmakta ise de arşiv belgelerinde Dükkancık'tır.

¹² *Seyahatnâme*, c. IX, s. 19'da Bezirciler şeklinde ise de, arşiv belgelerinde Bezirciler'dir.

¹³ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 19'da Akındiyolu, ise de arşiv belgelerinde Efendi Bola'dır.

¹⁴ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 19'da Buladin ise de, arşiv belgelerinde Polad Bey'dir.

İshak Fakih Mahallesi
 Maruf Mahallesi
 Dibek Mahallesi
 Hüseyin Paşa Mahallesi
 Yeni Mahalle
 Çerçi Süleyman Mahallesi
 Ahi Evren Mahalesi
 Mumcular Mahallesi
 Ahi İzeddin Mahallesi
 Pirlar Mahallesi
 Çinici Kefereler Mahallesi

Evliya Çelebi'ye göre, bu zirk edilen mahallelerden başka üç mahalle Ermeni ve üç mahalle Rum bulunmaktadır¹⁵.

Evliya Çelebi'nin Kütahya'yı ziyaret ettiği tarihten dört sene sonra h. 1086/1675 tarihli bir avarızhâne defterinde Kütahya'ya ait mahalleler ayrı ayrı zikredilmektedir¹⁶.

Bu avarızhâne defterinde Kütahya'nın mahalleleri şu şekilde sıralanmaktadır; Çukur, Ahi Mustafa, Ahi Erbasan, Servi, Paşam, Dükkancılar, Buladin, Kadı Şeyh, Hacı İlyas, Hacı Ahmed, Hacı İbrahim, Çerçi Süleyman, İshak Fakih, Efendi Bola, Şehre Küstü, Sultan-bağı, Bezirciler, Lala Hüseyin Paşa, Polad Bey, Ahi İzeddin, Balıklı, Konak, Dibek, Maruf, Pirlar, Cedid, Ahi Evren, Cemaleddin, Büyükorta, Lala, Saray, Çinici Kefereler, Börekçiler.

Evliya Çelebi ile, bu avarızhâne defterindeki mahalleler karşılaştırıldığında aşağı yukarı aynı olduğu görülmektedir. 16. yüzyıl tapu-tahrir defterlerinde de bu mahallelerin büyük çoğunluğu mevcuttur¹⁷.

¹⁵ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 19.

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B A), Kâmil Kepeci, nu. 2693, s. 2 v.d., *Türklük Araştırmaları dergisi*, sayı 3, İstanbul 1988, s. 195 v.d.

¹⁷ M. Çetin Varlık, *XVI.yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri*, *Türklük Araştırmaları Der. sayı 3*, İstanbul 1988, s. 195 vd.

Evliya Çelebi, bu sırada yedi bin toprak örtülü ev bulunduğunu yazar, büyük bir Paşa Sarayının mevcudiyetinden bahseder, bunun 300 odası, divanhaneleri, avluları, bahçeleri olduğunu belirtir. İkinci olarak Osman Paşa Sarayından bahseder ve bu sarayda on gün sohbet ettiğini anlatır. Bunlardan başka Uftadlıoğlu Sarayı, ve Saçlızade Hasan Ağa sarayları vardır. Kütahya şehrini tasvir eden Evliya Çelebi, şehir küçük görünür ama Sultan-bağından Osman Paşa Sarayı ve Mevlevihane ve Kapalı köprüsünden ta Meydan mahallesine ve Çarşı başına kadar dört bin adım uzunluğundadır. Derenin iki tarafı kat kat bahçeler ve konaklarla süslüdür. Dereden her eve bir ark ile su gelir ve bostanları sular. Şehir evvelce çok mamur imiş, Kara Yazıcı isyanı sırasında harap olmuştur¹⁸. 1511'de Şah-kulu ve 17. yüzyılda Celalî isyanları dolayısıyla Kütahya'nın da tahrip edildiği bilinmektedir.

Evliya Çelebi, ziyareti sırasında otuz iki mihrab, yani cami ve mescid bulunduğunu onbir tanesinde cuma namazı kalındığını yazmaktadır. En mühimi Yıldırım Han'ın, Ulu Camiidir. Ama tamamı şehzade Mustafa Çelebi'nindir. Sonra Mimar Sinan eliyle Sultan Süleyman yeniden tamir ettirmiştir deyip cami'in uzunluğunun 140, eninin 90 ayak olduğunu, iki yan ve bir kible kapısının bulunduğunu, içinde 57 çam direk olduğunu yazar. Tek kubbeli, üzerinin kurşun örtülü ve baştan başa kargir olduğunu zikreder. İçinin 2 bin kişiyi alabileceğini belirtir ve şehirde bundan büyük selatın cami yoktur der¹⁹.

Bâyezid'in (Yıldırım) 1381 tarihinde Germiyanolu Süleyman Şah'ın kızını alması dolayısıyla Kütahya ve civarı Osmanlılara cihaz olarak verilmiştir. Bayezid de buraya vali tayin edilmiştir²⁰. Bu durumda cami'in yapımını Yıldırım Bayezid başlatmış ve Musa Çelebi zamanında bitirilmiştir. 16. yüzyıl evkâf defterlerinde cami'in Bayezid'e ait olduğuna yazılıdır²¹. Cami çeşitli devirlerde tamir görmüş olup bugünkü şekli tamamen değişmiştir.

Karagöz Paşa Camii: Bugün Küçük Çarşı'da ayakta duran bu eserin Anadolu valilerinden Karagöz Ahmet Paşa yaptırmıştır. Ahmet Paşa 1511'de Şahkulu isyanında şehid edilmiştir. Evliya Çelebi, Karagöz Paşa

¹⁸ Seyahatnâme, c. IX, s. 20.

¹⁹ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 20; E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul 1966, c. I, s. 513.

²⁰ M. Ç. Varlık, *Germiyen-oğulları Tarihi*, Ankara 1974, s. 65.

²¹ BA, Tapu, nu. 438, s. 102; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), nu. 560, vr. 7b.

Camii zannederek Hatuniye Camii kitabesini nakletmiştir²². Karagöz Paşa'nın vakfiyesinde cami, medrese, mektep ve imaretten bahsedilmektedir²³. Şimdiki durumda camii'nin kapısı üzerindeki 1509 tarihli kitabe 1893 tarihindeki tamirden sonra konmuştur²⁴.

Evliya Çelebi'nin Kara Mustafa Bey Camii dediği, Saray Camiidir. Kendisini Mustafa Bey'in ceddinden gösteren seyyah camii'nin mütevellisi bulunduğunu ve tamir ettirdiğini yazmaktadır²⁵. 16. yüzyıl evkaf defterlerinde Cami-i Hisar Beyi oğlu Mustafa şeklinde kaydedilmektedir²⁶. Camii'nin h. 889/1484 tarihli arapça vakfiyesinde Mustafa Bey'in Kütahya'da Hisar Beyi Mahallesinde cuma ve bayram ile diğer vakit namazları ve ibadetler için bu camii yaptırıp vakfettiği kayıtlıdır²⁷.

Evliya; Takkeçiler camii'nin cemaati çok olup, müezzin mahfili altında müzeyyen iki ağaç sütunun çok güzel olduğunu yazmaktadır²⁸. Kütahya'da bu camie halen halk arasında Takkacılar denilmektedir. Bu eser 1389'da Kütahya valisi bulunan Bayezid (Yıldırım)'in Kosova savaşına gitmesi üzerine I. Murat tarafından Kütahya ve civarına muhafız olarak tayin edilen Sarı Timurtaş tarafından yaptırılmıştır. 16. yüzyıl evkaf defterlerindeki kayıtlardan Timurtaş Paşa'nın imaret, medrese ve bir mescid yaptırdığı anlaşılmaktadır²⁹.

Yeni Mahallede Hüseyin Paşa'nın üzeri kurşunla örtülüdür diye Evliya'nın bahsettiği cami³⁰, II. Selim'in lalası Hüseyin Paşa tarafından Kütahya'yı idare ettiği sırada yapılmıştır. II. Selim 1566'da padişah olunca lalası Kütahya'ya vali olmuştur. Hüseyin Paşa, 1566-1568 tarihleri arasında, merkezi Ankara'dan Kütahya'ya tekrar nakledilen Anadolu beylerbeyliğinde bulunmuş ve nihayet kubbe vezirliğine kadar yükselmiştir. Hüseyin Paşa'nın 1570 tarihli arapça bir vakfiyesi vardır. Vakfiyede Kütahya'da

²² *Seyahatnâme*, c. IX, s. 21.

²³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Mücedded Anadolu Defteri, nu. 587, s. 109, Arapça Vakfiyenin Türkçe Tercümesi, aynı yerde Tercüme Defteri, nu. 1766, s. 102.

²⁴ *Kütahya Şehri*, s. 117.

²⁵ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 21.

²⁶ BA, Tapu 438, s. 108.

²⁷ VGMA, Mücedded Anadolu Defteri, nu. 6-739, s. 208, Ayrıca Vakfiyenin türkçe tercümesi, aynı yerde, tercüme defteri, nu. 1767, s. 347.

²⁸ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 22.

²⁹ BA, Tapu 438, s. 104.

³⁰ *Seyahatnâme*, c. IX, 22.

bir cami, darü't-ta'lîm(mektep) yaptırdığı ve bunlara vakıflar bağladığı yazılıdır³¹. Evliya, Yukarı kal'ada Sultan-ı Germiyan Süleyman Şah camii vardır deyip, kible kapısındaki kitabeyi nakletmektedir³².

Evliya'nın Meydan Mahallesinde Bey Camii dediği³³ Aslanzade camiidir. Evkaf defterlerindeki kayıtlarda mescid-i Aslanzâde diye geçmektedir³⁴.

Hıdırlık Mescidi ve kitabesini nakleden seyyahın bahs ettiği³⁵, bu mescid 1243 tarihinde İmadüddin Hezar Dinar tarafından yaptırılmıştır.

Seyyah'ın sadece Bölücekler Mahallesi Mescidi olarak bahs ettiği³⁶, mescid hakkında 16. yüzyıl evkaf defterlerinde bilgi bulunmaktadır³⁷. Ayrıca Evliya Çelebi, otuzyed mahalde mescid bulunduğunu söylemekle yetinmekte olup, bu mescidleri arşiv belgelerinde tesbit etmek mümkündür³⁸.

Seyyah, yedi medreseden bahsetmektedir. Önce Germiyanoglu medresesinden bahseder ki, II. Yakup Bey tarafından yaptırılmıştır³⁹. Yakup Bey medrese, mescid ve imaret şeklinde bir külliye yaptırmıştır. Bu külliye bir de türkçe olarak büyük bir taş vakfiye diktirmiştir. Bundan başka Rüstem Paşa Medresesi, Molla Ahmet Paşa Medresesi, İshak Fakih Medresesi, Karagöz Paşa Medresesi, Şeyh Paşa Medresesi ve Haliliye medreselerinin isimlerini zikreder⁴⁰.

Evliya Çelebi, şehirde altı tekkenin varlığını bildirip, isimlerini verir. Bunlar, Mevlevihane, Nalınlı Şeyh, Şeyh Yasin, Hıdırlık, Ali Baba Bektaşiyân'dır⁴¹.

³¹ VGMA, Kasada 98 numarada kayıtlı vakfiye, bu vakfiyenin Türkçe tercümesi, aynı yerde tercüme defteri, s. 103.

³² *Seyahatnâme*, c. IX, s. 22

³³ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 22.

³⁴ BA Tapu 438, s. 105; TKGMA, nu. 560, s. 21a.

³⁵ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 22.

³⁶ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 22.

³⁷ TKGMA, nu. 560, vr. 31a-b.

³⁸ BA-Tapu 438; TKGMA, nu. 560.

³⁹ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 23.

⁴⁰ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 23, Bu medreseler hakkında geniş bilgi için bkz. M. Ç. Varlık, XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri, aynı yer, s. 208-231.

⁴¹ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 23

Dokuz hamamı vardır. En güzeli Rüstem Paşa hamamıdır. Bu hamama Balıklı havuz da derler. Bundan başka, Germiyan Hamamı, Kadıasker Hamamı, Şengül Hamamı, Kemer Hamamı, Hüseyin Paşa Hamamı, Ak Timur hamamları vardır. Üç hamam muattal olup, kış günleri işler hamamlardır. Yirmiüç saray hamamları mevcuttur. Yetmiş sıbyan mektebi, onyediyedi han vardır⁴².

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler genellikle doğrudur. Ancak zaman zaman bazı karışıklıklar da bulunmaktadır. Mesela medreselerin isimlerini verirken Ahmet Paşa ve Karagöz Paşa diye iki medrese yazar ise de bu Karagöz Ahmet Paşa Medresesi olarak bir tanedir. Ayrıca seyyahın Kütahya hakkında verdiği bilgiler de oldukça teferruatlıdır. Hanlardan Kapan hanını anlatırken, demir kapılı avlusunda büyük fiskiyeli bir havuzu vardır. Cemi' müsafirin ve mücavirin bunda aram ve istirahat idüp, ibadet iderler, bu hanın canib-i erbasında fevkani ve tahtani iki yüz ocaklı bir han-ı azîmdir, demek suretiyle üzerindeki h. 912 tarihli kitabesini de nakleder⁴³. Bundan başka Çarşıgirbaşı Hanı, Bolvadinli Hanı, Bostan Efendi Hanı, Osman Paşa Hanı, Rüstem Paşa Hanı, Serdar ve Acem hanları vardır⁴⁴. Kırk sebil, sekiz kaynak suları, otuz yerde çeşme suları vardır deyip, Zereğen mahallesinde Cafer Paşa çeşmesinin kitabesini verir⁴⁵.

Bu şehir içre ki kargir bina bedesteni vardır. Büyük Bedesten Gedik Ahmet Paşa hayratıdır, üç Ermeni ve iki Rum kilisesi vardır. Yolları kaldırımsızdır, diyen seyyah görüldüğü gibi gayet kıymetli bilgiler vermektedir⁴⁶.

Kütahya'nın havası ve suyunu beğenen Evliya Çelebi, bağları yok fakat bahçeleri çoktur, 24 çeşit armudu, yedi çeşit kirazı olur. Beyaz berrak ilik gibi paçası, tennur kebabı, gerdesi meşhurdur, demektir. Kütahya çiniciliğini de dile getirir, fincanı çeşitli maşraba, destileri, tabakları hiç bir yerde yoktur. Halkının yüz renkleri kırmızıdır. Sularının her birinin bir

⁴² *Seyahatnâme*, c. IX, s. 23; Ara Altun, Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, *Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 369-388.

⁴³ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 24.

⁴⁴ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 24.

⁴⁵ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 24.

⁴⁶ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 24; Mahmut Akok, Kütahya Büyük Medesteni, *Vakıflar Dergisi*, Sayı III, Ankara 1956, s. 82, E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İstanbul 1974, c. IV, s. 814.

nevi hassaları vardır. Suları hazım ettiricidir. Asker takımı ata binip, avcılığa düşkündür. Avcı kuşlar ve eğitilmiş köpekler her vakit ava giderler. Kadınları, başlarına altın ve gümüş takı takıp, üzerine beyaz örtü bürünürler. Seyyah, ekonomik hayat ile ilgili olarak 1 vukıyye has koyun eti 2 akçe, sığır eti 1 akçe, 1 vukıyye has ve beyaz ekmek bir kuş gözü akçe, bir ciğer 3 akçe deyip fialar hakkında da bilgi vermektedir⁴⁷.

Evliya Çelebi, Kütahya'daki türbe, ziyaretgahlar hakkında kısa kısa bilgiler verir. Saray camii mezarlığında medfun şair Molla Firakî'nin kendi akrabasından olduğunu yazar. Kütahya'da kendi evimiz dediği evde de kaldığını belirtir, o evin hâlâ kendilerine ait olduğunu yazar, kapımız önünde medfun olanlar akrabalarımızdır der⁴⁸.

Seyyah'ın idari teşkilat hakkında verdiği bilgiler de dikkat çekicidir. Kütahya'nın Anadolu Eyâleti'nin merkezi olduğunu belirtip, sancaklarını Saruhan, Aydın, Kastamonu, Bursa, Bolu, Menteşe, Sultanönü, Ankara, Karahisar-ı Sahip, Teke, Kangırı, Hamid, Karesi olarak yazar⁴⁹. Evliya'nın verdiği bu bilgiler gerek 16. yüzyıl ve gerekse 17. yüzyıl arşiv belgeleri ve kaynakların da verilen bilgilerle uygunluk göstermektedir.

16. yüzyılın sonlarına doğru daha önce Anadolu Eyaleti'ne bağlı bulunan Kocaeli ve Biga sancakları Kaptan Paşa Eyaletine, Alaiye Sancağı da Kıbrıs Eyaletine bağlanmış ve böylece bu eyalet 14 sancaklı hale gelmiştir⁵⁰. Bu bilgiler 17. yüzyılda verilen diğer kaynaklardaki bilgilere de uymaktadır⁵¹. Evliya Çelebi, teşkilata ait bilgiler vermeye devamlı, dört müselleme beyi, dergah-ı âli yeniçeri ocağından onbir yaya beyi, defter kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası vardır der. Kütahya şehri beşyüz akçe mevliviyet kadılığıdır. Dokuz nahiyesi vardır. Sancak onyeddi kazadır. Müftüsü, nakibüleşrafi, sipah kethüda yeri, yeniçeri serdarı, dizdarı, subaşı bulduğunu yazar⁵².

⁴⁷ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 25.

⁴⁸ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 26.

⁴⁹ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 17.

⁵⁰ BA, Tapu 438, Tapu 166; Celâlzade Mustafa Çelebi, *Tabâkâtü'l Memâlik ve Derâcâtü'l-Mesâlik*, İst. Ün. Ktp. T.Y. nu. 5997, vr. 11b; BA, Kâmil Kepeci, Ruus, Nu. 262 Topkapı Sarayı Müzesi, Arşivi, Nu. D. 5246, Nu. D. 10057; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.

⁵¹ Aynı Ali Efendi, *Risale*, İstanbul 1280, s. 14; Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1145, s. 631; BA, Kâmil Kepeci, Nu. 4096, vr. 13b-15b.

⁵² *Seyahatnâme*, c. IX, s. 17.

16. yüzyıl tahrir defterlerindeki bilgilere göre Kütahya'da 1520 tarihinde vergi nüfusuna dayanarak yaptığımız hesaplara göre, tahmini nüfus 5438'dir⁵³. Aynı esaslara göre 1571'de 7725'tir⁵⁴. Evliya Çelebi Kütahya'yı ziyaret ettiği sırada 7 bin evden bahsetmektedir ki, büyük bir rakamdır⁵⁵.

⁵³ BA, Tapu Nu. 49, s.1 v.d.

⁵⁴ TKGMA, Nu. 47, vr. 1b v.d.

⁵⁵ *Seyahatnâme*, c. IX, s. 19.